प्रतिज्ञापत्र

"कोल्हापूर शहरातील महाविद्यालयातील व पदव्युत्तर विभागातील मुलींच्या शिक्षणविषयक समस्यांचा चिकित्सक अभ्यास" हा विषय मी एम्.फिल्. (शिक्षणशास्त्र) या पदवीसाठी निवडलेला आहे. सदर विषयाचे संशोधन मी डॉ.आर.बी. देवस्थळी, प्रपाठक, शिक्षणशास्त्र विभाग, शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर यांच्या मार्गदर्शनाखाली केले आहे. वरील विषयाचा प्रबंध हा इतर कोणत्याही विद्यापीठाला एम्.फिल्., पीएच.डी. वा तत्सम अन्य पदवी वा पदविकेसाठी सादर करण्यात आलेला नाही.

(कु. माणिक अ. विजापुरे)

कोल्हापूर

दिनांक : २९-११-८९.

ऋण निर्देश

प्रस्तुत शोधप्रबंध सादर करताना मला अतिशय आनंद वाटत आहे.

प्रस्तुत शोधप्रबंधासाठी डॉ. रामचंद्र मालचंद्र देवस्थळी, एम्.ए., एम्.एड्., पीएच.डी., प्रपाठक, शिक्षणशास्त्र विभाग, शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर यांनी मला मौलिक मार्गदर्शन केले. डॉ. देवस्थळीसरांनी मला मार्गदर्शन केले हे माझे परमभाग्य. मातृऋणाप्रमाणेच हे ऋण फिटले जाणार नाहीत. डॉ. देवस्थळी यानी मला प्रोत्साहन दिले आणि सुट्टी असतानाही व इतर कामाचा व्याप असतानाही वेळात वेळ काढून निरपेक्ष कर्तव्यबुध्दीने मार्गदर्शन केलेले आहे. त्यामुळेच या शोधप्रबंधाचे मुख्य श्रेय डॉ. देवस्थळीसर याना आहे.

उत्साहाने व कार्यतत्परतेने प्रश्नावली भरून देणा-या कला, वाणिज्य व शास्त्र शाखेच्या महाविद्यालयीन व पदव्युत्तर विभागातील विद्यार्थिनींचे मी आभार मानते. संबंधित महाविद्यालयातील कर्मचारीवर्गाने मला मोलाचे सहकार्य दिले त्यांची मी ऋणी आहे. तसेच महावीर महाविद्यालयातील ग्रंथपाल सौ. एल.जे. मद्रे व कु. प्र.ज. दुगे यानी बहुमोल सहकार्य दिले याबद्दल मी त्यांची आभारी आहे. सांगली बी.एड्. महाविद्यालयातील प्रा. किशोर कुलकरसर, शिवाजी विद्यापीठातील श्री. पंदारेसाो, श्री. एस.एम. लाड, पी.जी. सेक्शन व पी.एच. फराकटे, स्टॅट सेक्शन यांनी मला तत्परतेने सहकार्य केले त्यांचे मी आभार मानते. मला नेहमीच मदत करणा-या श्री. अजित शिखरे यांचे आभार मानणे हे मी माझे कर्तव्य समजते.

माझे परमपूज्य पिताजी श्री. अनंतराव रघुनाथराव विजापुरे की ज्यांनी मला शिक्षण घेण्याचे स्वातंत्र्य दिले, मला स्वतंत्र विचार शिकविले, त्यांच्या प्रेमळ प्रेरणेशिवाय हा शोध-प्रबंध पुरा करणे केवळ अशक्य झाले असते त्यांची मी शतशः ऋणी आहे.

माझी मैत्रीण प्रा. सौ. रेखा टोपकर यानी मला सदैव कार्यप्रवृत्त केले, प्रेरणा दिली. हे त्यानी माझ्यावरील प्रेमापोटी केले. त्यांचे औपचारिक आभार मानणे त्यांना आवडणार नाही. म्हणूनच मी त्यांच्या ऋणात राहू इच्छिते.

श्री. कवडे यानी संशोधन अहवाल वेळेवर व सुबक टंकलेखन करून दिला त्यांच्या सहकार्याबद्दल मी त्यांची आभारी आहे.

(कु. माणिक विजापुरे)

कोल्हापूर
दिनांक : 29-11-89

अनुक्रमणिका

पृष्ठांक

प्रमाणपत्र

ऋणनिर्देश

प्रकरण पहिले : विषय प्रवेश

१.१ विषय प्रवेश 1
१.२ समस्येचे शब्दांकन 2
१.३ संशोधन विषयाचे महत्व व व्याप्ती 6
१.४ संशोधनाशी संबंधित साहित्याचे अवलोकन 8
१.५ संशोधनाची उद्दिष्टे 8
१.६ संशोधन पध्दती 9
१.७ संशोधनाच्या मर्यादा 9
१.८ प्रकरणीकरण 15

प्रकरण दुसरे : भारतातील स्त्रीशिक्षणाचा संक्षिप्त इतिहास

२.१ प्रास्ताविक 18
२.२ वैदिक काळातील स्त्रीशिक्षण 19
२.३ सूत्र व स्मृतीकाळातील स्त्रीशिक्षण 22
२.४ पौराणिक काळातील स्त्रीशिक्षण 23
२.५ मध्ययुगीन कालखंडातील स्त्रीशिक्षण 24
२.६ स्वातंत्र्यपूर्व ऐतिहासिक काळातील स्त्रीशिक्षण 26
२.७ स्वातंत्र्योत्तर काळातील स्त्रीशिक्षण 33

पृष्ठांक

प्रकरण तिसरे : संशोधनविषयाशी संबंधित संशोधित साहित्याचा आढावा

३.१ प्रास्ताविक ४५

३.२ स्त्रीशिक्षणविषयक संशोधन ४७

३.३ ~~समारोप~~ विहंगमावलोकन ७८

३.४ समारोप ८०

प्रकरण चौथे : महाविद्यालयीन मुलींच्या समस्या

४.१ प्रास्ताविक ८१

४.२ प्रश्नावलीला प्रतिसाद देणाऱ्या विद्यार्थिनींची सर्वसाधारण माहिती ८१

४.३ प्रश्नावलीला प्रतिसाद देणाऱ्या विद्यार्थिनींची कौटुंबिक माहिती ८३

~~४.४ विद्यार्थिनींना अभ्यासासाठी उपलब्ध होणारा वेळ~~

४.४ प्रश्नावलीला प्रतिसाद देणाऱ्या विद्यार्थिनींचा शिक्षणाविषयीचा दृष्टिकोन ९७

- अ) शिक्षण आणि अन्य कलागुण
- ब) शिक्षण आणि मनोरंजन
- क) शिक्षण आणि विवाह
- ड) शिक्षण आणि वाचनाची आवड
- इ) शिक्षण आणि नोकरी
- फ) शिक्षण आणि व्यक्तिगत अडचणी

४.५ विद्यार्थिनींच्या सामाजिक समस्या ११५

४.६ विद्यार्थिनींच्या आर्थिक समस्या ११९

पृष्ठांक

प्रकरण चौथे (पुढे चालू...)

४.७ विद्यार्थिनींच्या शैक्षणिक समस्या १२६

अ) अभ्यासक्रम विषयक समस्या

ब) पाठ्यपुस्तकविषयक समस्या

क) अध्यापनविषयक समस्या

ड) पुरूष विद्यार्थ्यांची वर्गातील उपस्थिती

४.८ समारोप १३८

प्रकरण पाचवे : पदव्युत्तर विभागातील मुलींच्या समस्या

५.१ प्रास्ताविक १३९

५.२ प्रश्नावलीला प्रतिसाद देणाऱ्या विद्यार्थिनींची सर्वसाधारण माहिती १३९

५.३ प्रश्नावलीला प्रतिसाद देणाऱ्या विद्यार्थिनींची कौटुंबिक माहिती १४१

~~५.४ विद्यार्थिनींना अभ्यासासाठी उपलब्ध होणारा वेळ~~

५.४ प्रश्नावलीला प्रतिसाद देणाऱ्या विद्यार्थिनींचा शिक्षणाविषयीचा दृष्टिकोन १५४

अ) शिक्षण आणि अन्य कलागुण

ब) शिक्षण आणि मनोरंजन

क) शिक्षण आणि विवाह

ड) शिक्षण आणि वाचनाची आवड

इ) शिक्षण आणि नोकरी

फ) शिक्षण आणि व्यक्तिगत अडचणी

५.५ विद्यार्थिनींच्या सामाजिक समस्या १७३

५.६ विद्यार्थिनींच्या आर्थिक समस्या १७८

पृष्ठांक

प्रकरण पाचवे (पुढे चालू...)

५.७ विद्यार्थिनींच्या शैक्षणिक समस्या १८३

अ) अभ्यासक्रमविषयक समस्या

ब) पाठयपुस्तकविषयक समस्या

क) अध्यापनविषयक समस्या

ड) पुरूषविद्यार्थ्यांची वर्गातील उपस्थिती

५.८ समारोप

प्रकरण सहावे : निष्कर्ष आणि शिफारशी १९६

६.१ प्रास्ताविक १९७

६.२ निष्कर्ष १९७

अ) विद्यार्थिनींच्या कौटुंबिक माहिती-विषयीचे निष्कर्ष १९७

ब) विद्यार्थिनींच्या शिक्षण घेण्या-विषयीच्या दृष्टिकोनाबाबतचे निष्कर्ष २०३

१. शिक्षण आणि अन्य कलागुण

२. शिक्षण आणि मनोरंजन

३. शिक्षण आणि विवाह

४. शिक्षण आणि वाचनाची आवड

५. शिक्षण आणि नोकरी

६. शिक्षण आणि व्यक्तिगत अडचणी

क) विद्यार्थिनींच्या सामाजिक समस्यां-विषयीचे निष्कर्ष २१३

पृष्ठांक

प्रकरण सहावे (पुढे चालू...)

ड) विद्यार्थिनींच्या आर्थिक स्थिती-विषयीचे निष्कर्ष 215

इ) विद्यार्थिनींच्या शैक्षणिक समस्यां-विषयीचे निष्कर्ष 218

१. अभ्यासक्रमविषयक निष्कर्ष

२. पाठ्यपुस्तकविषयक निष्कर्ष

३. अध्यापनविषयक निष्कर्ष

४. पूरण विद्यार्थ्यांची उपस्थिती व त्याविषयीचे निष्कर्ष

६.३ सर्वसाधारण निष्कर्ष व शिफारशी 220

६.४ पुढील संशोधनासाठी काही विषय 228

परिशिष्टे :

अ) विद्यार्थिनींसाठी प्रश्नावली 231

ब) प्रश्नावली भरून देणाऱ्या महाविद्यालयीन विभागातील विद्यार्थिनींची नावे व वर्ग 249

क) प्रश्नावली भरून देणाऱ्या पदव्युत्तर विभागातील विद्यार्थिनींची नावे व वर्ग 250

ड) महाविद्यालयांची नावे 253

संदर्भ ग्रंथ सूची 254

सारणींची यादी

अनु.	सारणी क्रमांक	सारणीचा विषय	पृष्ठांक
१.	१.१	प्रश्नावलीतील प्रश्नांचा उद्देश	१०
२.	१.२	कोल्हापूर शहरातील महाविद्यालयात शिक्षण घेणाऱ्या विद्यार्थिनींची संख्या (१९८७-८८)	१२
३.	१.३	कोल्हापूर शहरात पदव्युत्तर विभागात शिक्षण घेणाऱ्या विद्यार्थिनींची संख्या (१९८७-८८)	१३
४.	२.१	१९४६-४७ मधील स्त्रीशिक्षणाची अवस्था (जनरल एज्युकेशन)	३२
५.	२.२	१९४६-४७ मधील स्त्रीशिक्षणाची अवस्था (स्पेशल एज्युकेशन)	३२
६.	२.३	मुलींच्या शिक्षणाच्या प्रगतीची आकडेवारी	३४
७.	२.४	भारतातील साक्षरतेचे प्रमाण	३८
८.	४.१	प्रश्नावलीला प्रतिसाद देणाऱ्या विद्यार्थिनींचे वर्ग व संख्या	८२
९.	४.२	कुटुंबातील माणसांची संख्या व वि. संख्या	८४
१०.	४.३	कुटुंबातील सुशिक्षित आणि विद्यार्थिनी संख्या	८५
११.	४.४	वडिलांचा व्यवसाय व विद्यार्थिनी संख्या	८६
१२.	४.५	ज्यांची आई नोकरी करते अशा विद्यार्थिनी	८७
१३.	४.६	आई करीत असलेली नोकरी व विद्यार्थिनी संख्या	८७
१४.	४.७	मुलींच्या शिक्षणाविषयी असलेले पालकांचे मत	८९
१५.	४.८	शिक्षणाला विरोध करणारे नातेवाईक	९०

अनु.	सारणी क्रमांक	सारणीचा विषय	पृष्ठांक
१६.	४.९	लहान मावंडे असणाऱ्या विद्यार्थिनी	९२
१७.	४.१०	विद्यार्थिनी संख्या व भावंडांची संख्या	९३
१८.	४.११	लहान भावंडांचा सांभाळ करण्याविषयी	९३
१९.	४.१२	भावंडांचा अभ्यास घेण्यासाठी लागणारा वेळ	९४
२०.	४.१३	विद्यार्थिनींना करावे लागणारे घरकाम	९५
२१.	४.१४	अन्य कलागुणांचे वर्ग व विद्यार्थिनी	९८
२२.	४.१५	खेळासाठी खर्च होत असलेला वेळ आणि विद्यार्थिनी संख्या	१००
२३.	४.१६	दूरदर्शनवरील कार्यक्रम पाहाणाऱ्या विद्यार्थिनी व वेळ	१००
२४.	४.१७	एका महिन्यात पाहिली जाणारी चित्रपट संख्या आणि विद्यार्थिनी संख्या	१०२
२५.	४.१८	विद्यार्थिनींचा फॅशन करण्यात खर्च होणारा वेळ	१०३
२६.	४.१९	शिक्षण आणि विवाह यापैकी विद्यार्थिनींच्या दृष्टीने महत्वाची बाब	१०५
२७.	४.२०	विद्यार्थिनींचा मुलासाठी खर्च होणारा वेळ	१०६
२८.	४.२१	अभ्यासपूरक वाचन करण्यासाठी लागणारा विद्यार्थिनींचा वेळ	१०७
२९.	४.२२	विद्यार्थिनींचा शिक्षण घेण्याचा उद्देश	१०९
३०.	४.२३	विद्यार्थिनींचे महाविद्यालयात जाणे	११३
३१.	४.२४	विद्यार्थीनीस महाविद्यालयात पोहोचण्यास लागणारा वेळ व विद्यार्थिनी संख्या	११४
३२.	४.२५	विद्यार्थिनींचे आर्थिक उत्पन्न	१२०

अनु.	सारणी क्रमांक	सारणीचा विषय	पृष्ठांक
३३.	४.२६	अन्य मार्गाने उत्पन्न असणाऱ्या विद्यार्थिनी	१२१
३४.	४.२७	विद्यार्थिनींच्या घरी असणाऱ्या खोल्या	१२२
३५.	४.२८	विद्यार्थिनींचा नोकरीसाठी जाणारा वेळ	१२४
३६.	४.२९	विद्यार्थिनींचा घरगुती व्यवसायात जाणारा वेळ	१२५
३७.	४.३०	इंग्रजी विषयातील गुण व विद्यार्थिनी संख्या	१२७
३८.	४.३१	पुस्तके विकत न घेण्याची कारणे व विद्यार्थिनी संख्या	१२९
३९.	४.३२	संदर्भ ग्रंथ उपलब्ध न होण्याची कारणे व विद्यार्थिनी संख्या	१३०
४०.	५.१	प्रश्नावलीला प्रतिसाद देणाऱ्या विद्यार्थिनींचे वर्ग व संख्या	१४०
४१.	५.२	कुटुंबातील माणसांची संख्या व विद्यार्थिनी संख्या	१४१
४२.	५.३	कुटुंबातील सुशिक्षित आणि विद्यार्थिनी संख्या	१४२
४३.	५.४	वडिलांचा व्यवसाय व विद्यार्थिनी संख्या	१४३
४४.	५.५	ज्यांची आई नोकरी करते अशा विद्यार्थिनी	१४४
४५.	५.६	आई करीत असलेली नोकरी व विद्यार्थिनी संख्या	१४४
४६.	५.७	मुलींच्या शिक्षणाविषयी असलेले पालकांचे मत	१४६
४७.	५.८	शिक्षणाला विरोध करणारे नातेवाईक	१४७
४८.	५.९	लहान भावंडे असणाऱ्या विद्यार्थिनींची संख्या	१४९
४९.	५.१०	भावंडांची संख्या व विद्यार्थिनी संख्या	१५०
५०.	५.११	लहान भावंडांचा सांभाळ करण्याविषयी	१५०

अनु.	सारणी क्रमांक	सारणीचा विषय	पृष्ठांक
५१.	५.१२	मार्वर्डाचा अभ्यास घेण्यासाठी लागणारा वेळ	१५१
५२.	५.१३	विद्यार्थिनींना करावे लागणारे घरकाम	१५२
५३.	५.१४	अन्य कलागुणांचे वर्ग आणि विद्यार्थिनी संख्या	१५५
५४.	५.१५	खेळासाठी खर्च होत असलेला वेळ आणि विद्यार्थिनी संख्या	१५६
५५.	५.१६	दूरदर्शनवरील कार्यक्रम पाहण्यासाठी खर्च होणारा वेळ	१५७
५६.	५.१७	एका महिन्यात पाहिली जाणारी चित्रपट संख्या आणि विद्यार्थिनी संख्या	१५९
५७.	५.१८	विद्यार्थिनींचा फॅशनेमध्ये खर्च होणारा वेळ	१६०
५८.	५.१९	विद्यार्थिनींच्या दृष्टीने महत्वाची बाब	१६२
५९.	५.२०	विद्यार्थिनींचा त्यांच्या मुलांसाठी खर्च होणारा वेळ	१६३
६०.	५.२१	अभ्यासपूरक वाचन करण्यासाठी लागणारा विद्यार्थिनींचा वेळ	१६४
६१.	५.२२	विद्यार्थिनींचा शिक्षण घेण्याचा उद्देश	१६६
६२.	५.२३	विद्यार्थिनींचे महाविद्यालयात जाणे	१७०
६३.	५.२४	विद्यार्थिनीस महाविद्यालयात पोहचण्यास लागणारा वेळ व विद्यार्थिनी संख्या	१७२
६४.	५.२५	विद्यार्थिनींचे आर्थिक उत्पन्न	१७९
६५.	५.२६	अन्य मार्गाने उत्पन्न असणा-या विद्यार्थिनी	१८०
६६.	५.२७	विद्यार्थिनींच्या घरी असणा-या खोल्या	१८१

अनु.	सारणी क्रमांक	सारणीचा विषय	पृष्ठांक
६७.	५.२८	इंग्रजी विषयातील गुण व विद्यार्थिनी संख्या	१८५
६८.	५.२९	पुस्तके विकत न घेण्याची कारणे व विद्यार्थिनी संख्या	१८७
६९.	५.३०	संदर्भ ग्रंथ उपलब्ध न होण्याची कारणे व विद्यार्थिनी संख्या	१८८

" एका पुरुषाला शिक्षण दिले तर एका
व्यक्तीला शिक्षित केल्यासारखे होईल, पण
एका स्त्रीला शिक्षण दिल्यामुळे एका पूर्ण
कुटुंबाला शिक्षण दिल्यासारखे होईल व
शिक्षणाचा हा वारसा तिच्यामार्फत
भावी पिढीपर्यंन्त सहज पोहचू शकेल. "

- महात्मा गांधी